

УДК 343.98:343.545

Васін Дмитро Олександрович –
аспірант кафедри криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВТЯГУЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ

Досліджено особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. Здійснено аналіз найбільш суттєвих криміналістичних рис особи злочинця зазначеного протиправного діяння, за результатами якого складено його типовий криміналістичний портрет.

Ключові слова: втягнення в заняття проституцією; елемент криміналістичної характеристики; неповнолітній; особа злочинця; проституція.

Усебічний захист прав дітей та забезпечення їхнього повноцінного розвитку є одними з першочергових завдань кожної демократичної правової держави. Кримінальне законодавство України забезпечує охорону нормального морального розвитку неповнолітніх. Так, ст. 303 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за втягнення неповнолітніх (іноді й малолітніх) осіб у заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією [1, с. 132]. Однак нині залишається тенденція до зростання попиту на сексуальні послуги дітей, появи нових форм сексуальної експлуатації неповнолітніх осіб, зокрема з використанням новітніх інформаційних технологій. Це вимагає вжиття невідкладних заходів щодо виявлення, розслідування зазначеної категорії злочинів та притягнення до відповідальності винних осіб. Таким чином, питання дослідження особи злочинця, який втягує неповнолітніх у заняття проституцією, є актуальним.

Різного часу окремі аспекти вивчення особи злочинця, а також проблеми щодо визначення основних напрямів, обсягу та меж такого вивчення і використання отриманої інформації у процесі розслідування злочинів розглядали В. П. Бахін, П. Д. Біленчук, М. Т. Ведерніков, Ф. В. Глазирін, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, М. Г. Коршик, М. В. Костицький, А. С. Кривошеев, В. С. Кузьмічов, Г. К. Курашвілі, В. П. Лавров, І. О. Матусевич, М. М. Міхеєнко, В. О. Образцова, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, З. Д. Смітєнко, С. С. Степів, П. П. Цветков та інші вчені.

Метою пропонованої увазі статті є визначення та аналіз тих специфічних криміналістичних ознак, що характеризують особу злочинця, який втягує неповнолітніх у заняття проституцією, оскільки це становить певну наукову новизну.

Більшість вчених визначає сутність криміналістичного аспекту дослідження (вивчення) особи як отримання про неї криміналістично значущої інформації, що охоплює відомості про притаманні їй анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні властивості, які є необхідними для ідентифікації особи, вирішення тактичних завдань та встановлення фактичної картини події кримінального правопорушення під час його розслідування.

Дійсно, у теоретичній і практичній криміналістиці людину може бути піддано дослідженню в усій різноманітності проявів її властивостей: фізичних і психічних, генетично зумовлених та сформованих у процесі життя за певних природних і соціальних умов [2, с. 3]. Така увага до особи та її поведінки зумовлена тим, що нерідко – це основний носій інформації про вчинене кримінальне правопорушення [3, с. 4].

Особа злочинця – це найбільш широке поняття, що відображає соціальну сутність особистості; складний комплекс, який характеризує ознаки, властивості, зв'язки, відносини, моральний і духовний світ людини у взаємодії з соціальними та індивідуальними життєвими умовами, що певним чином позначалися на процесі учинення і приховування кримінального правопорушення [4, с. 21].

З урахуванням вищевикладеного та специфіки такого злочину, як втягнення неповнолітніх у заняття проституцією, необхідно досліджувати такі елементи криміналістичної характеристики особи злочинця, як: стать, вік, громадянство, освітній рівень, рід занять, сімейний стан, наявність неповнолітніх дітей, постійне місце проживання, минула злочинна діяльність, наявність досвіду заняття проституцією, перебування на обліку в лікаря-нарколога, морально-психологічні якості.

Усі ці елементи характеристики особи злочинця кореляційно залежать не лише один від одного, а й від інших елементів криміналістичної характеристики цього виду злочинів. Так, вік і стать злочинця визначають його соціальний статус, психологічні особливості, коло спілкування. Рівень освіти та інтелектуального розвитку часто позначається на способі вчинення злочину, здібностях та навичках, що використовуються. Рід занять також зумовлює коло спілкування, інтересів, ціннісних орієнтацій тощо. Сімейний стан впливає на визначення потреб, зокрема тих, що зумовлюють мотив злочину. Відомості про минулу злочинну діяльність характеризують схильність до вчинення конкретних злочинів, а також відображають морально-психологічні якості злочинця [5, с. 10–11].

Здійснивши аналіз кримінальних проваджень та кримінальних справ, можемо зазначити, що більшість втягнень неповнолітніх у заняття проституцією вчинено жінками – 53,7 %, а чоловіками – 46,3 %. Така тенденція є закономірним наслідком змін у сприйнятті ролі жінки в системі суспільних відносин, зниження рівня добробуту населення і обмеження можливості працевлаштування жінок, що в умовах функціонування нової моделі економічної та соціальної поведінки на ринку призводить до пошуку додаткових джерел заробітку, деморалізації особистості й деструктивної поведінки [6, с. 3–4].

За віковою ознакою злочинців було розподілено на такі групи: від 18 до 25 років, від 25 до 35 років, від 35 до 45 років та старше 45 років. Отже, у віці від 18 до 25 років вищезазначений злочин вчинили 6 % чоловіків та 10,9 % жінок; у віці від 25 до

35 років – 12 % чоловіків та 16,3 % жінок. Найбільш численною віковою групою осіб, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією, була група від 35 до 45 років – 34,6 % (з них 16,9 % чоловіків та 17,7 % жінок). Водночас лише 20,2 % (11,3 % чоловіків, 8,9 % жінок) осіб учинили цей злочин у віці старше 45 років.

Більшість осіб, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією, є громадянами України – 65,4 %, хоча досить значну частку становили громадяни Російської Федерації – 20,5 %, які вчиняли злочини в прикордонних з Російською Федерацією областях (Донецькій, Луганській та Харківській). Так, 8,1 % становлять громадяни Білорусі та 6 % – представники інших держав, зокрема Азербайджану, Вірменії, Грузії та Італії.

Залежно від місця постійного проживання особи, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією, є: мешканцями обласних центрів, міст обласного значення, а також Києва та Севастополя – 57,9 %; мешканцями районних центрів і міст районного значення – 25,4 %; мешканцями селищ міського типу та сіл – 16,7 %.

За рівнем освіти осіб, яких вивчали, можна розподілити на такі групи: ті, що мають незакінчену середню освіту – 24,4 % (з них 9,2 % чоловіків і 15,2 % жінок); повну середню освіту – 26,1 % (з них 10,6 % чоловіків і 15,5 % жінок); середньо-спеціальну освіту – 29,0 % (з них 15,2 % чоловіків і 13,8 % жінок); вищу – 20,5 % (з них 11,3 % чоловіків і 9,2 % жінок). Такі показники засвідчують, що освітній рівень жінок, які займаються втягненням неповнолітніх у заняття проституцією, є значно нижчим, ніж чоловіків. Це можна пояснювати небажанням навчатися, низькою мотивацією до здобуття професії, відсутністю трудових навичок, що призводить до неможливості знайти себе на ринку праці, а зрештою до пошуку інших способів заробітку, зокрема незаконних. Більшість осіб, характеристики яких ми досліджували, ніде не навчалися і не працювали – 38,2 %. Причому найчастіше до їх числа входили жінки – 25,5 %; низькокваліфікованою роботою (таксисти, охоронники, офіціанти, адміністратори в готелях та саунах, робітники тощо) займалися 31,1 % осіб (з них чоловіків – 14,5 %, жінок – 27,8 %).

жінок – 16,6 %); 27,2 % (з них чоловіків – 17,7 %, жінок – 9,5 %) мали висококваліфіковану роботу, займалися підприємницькою діяльністю, а також обіймали посади директорів різних фірм, а 3,5 % осіб (з них чоловіків – 1,4 %, жінок – 2,4 %) перебували на пенсії.

Таку тенденцію можна пояснити тим, що переважна більшість осіб, які втягують неповнолітніх у заняття проституцією, не бажають працювати, а якщо й мають роботу, то ставляться до неї безініціативно, не прагнуть підвищити кваліфікацію, продовжити навчання тощо. Водночас необхідно зважати, що на сьогодні чимало громадян України не можуть знайти роботу, а заробітна плата більшості не покриває навіть необхідних прожиткових витрат. Матеріальної допомоги на дітей, яку отримують матері, перебуваючи у відпустці з догляду за дитиною, не вистачає навіть для того, щоб забезпечити дитину достатнім харчуванням.

Сімейний стан та наявність дітей має важливе значення для соціально-демографічної характеристики особи злочинця. Наявність сім'ї передбачає певні обов'язки, які індивід повинен виконувати з метою забезпечення нормального існування інституту сім'ї в суспільстві, виховання дітей, передання їм усього доброго й позитивного, що має визначальний вплив на будь-яку особу. Варто зазначити, що більшість осіб, які втягували неповнолітніх у зайняття проституцією, не мають родини 74,2 %; з них ніколи не перебували в шлюбі 12 % чоловіків та 17,3 % жінок; розлучені – 14,1 % чоловіків і 25,1 % жінок; 1,8 % вдівців та 3,9 % вдів. На момент учинення злочину лише 18,4 % чоловіків та 7,4 % жінок перебували в шлюбі. Аналізуючи ці показники, можна погодитися з тим, що між негативною ситуацією в сім'ї, зрадами, розлученнями та сутенерством, а також іншими діями, пов'язаними з організацією заняття проституцією та втягненням у заняття проституцією, існує зв'язок, який певною мірою породжує споживацьке, байдуже ставлення до жінки (чоловіка) як до особистості, а також руйнує уявлення про інститут сім'ї як такий [7, с.1125]. Це призводить до тенденції зниження позитивної ролі сім'ї в суспільстві.

Разом із відомостями про сімейний стан злочинців корисними є дані про перебування в них на утриманні дітей. Так, 35 % осіб (11 % чоловіків та 24 % жінок) мали на утриманні одну дитину; 28,9 % (13 % чоловіків та 15,9 % жінок) – дві та більше. Водночас 36,1 % осіб (з них 22,3 % чоловіків та 13,8 % жінок) неповнолітніх дітей не виховували.

Варто зауважити, що втягненням неповнолітніх у заняття проституцією переважно займалися раніше судимі особи – 29 % (з них 11,7 % чоловіків та 17,3 % жінок) та особи, які на момент учинення злочину відбували покарання, не пов'язане з позбавленням волі, або були звільнені від відбування покарання з випробуванням – 30,7 % (з них 12,7 % чоловіків та 18,9 % жінок). Попередня злочинна діяльність зазначених осіб (серед яких більшість жінки) полягала у вчиненні злочинів проти моральності (сутєнерство, створення або утримання місць розпусти і звідництва, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів), злочинів проти власності (крадіжки, грабежі, вимагання), а також злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Цікавим є факт, що серед осіб жіночої статі, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією, 34,2 % раніше самі займалися проституцією, 25 % і на момент вчинення злочину продовжували займатися проституцією, і лише 40,8 % цієї діяльністю ніколи не займалися.

Серед осіб, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією; 26,1 % перебували на обліку з діагнозом «наркоманія»; 4,2 % – з діагнозом «алкоголізм», а 13,9 % – «побутове пияцтво». Водночас кількість осіб, які у лікаря-нарколога на обліку не перебували, становить 55,8 %, хоча, незважаючи на це, деякі з них (переважно жінки, які на момент учинення злочину самі займалися проституцією) фактично кожного дня перебували в стані сильного алкогольного сп'яніння з короткочасними інтервалами тверезості.

Вивчення морально-психологічних якостей осіб, які втягували неповнолітніх у заняття проституцією, виявило, що їм притаманні численні дефекти морального та психологічного розвитку. Для них характерні: безпринципність, корисливість,

аморальність, цинізм, схильність до брехні, безжальність, байдужість до інших, споживацьке ставлення до життя, грубість, егоцентризм, психологічна незрілість, надмірна стурбованість матеріальними критеріями свого соціального статусу. Втім такі особи досить часто є комунікабельними, добре вміють налагоджувати психологічний контакт, справити позитивне враження тощо [8, с. 29]. Вочевидь, що втягнення особи в заняття проституцією неможливе без уміння спілкуватись, викликати довіру, переконувати і вмовляти опонента.

Отже, за результатами нашого дослідження можна створити криміналістичний портрет типової особи злочинця, що втягує неповнолітніх у заняття проституцією. Це жінка віком від 35 до 45 років, громадянка України, мешканка обласного центру або міста обласного значення, з середньою освітою, безробітна, розлучена, має на вихованні неповнолітню дитину, не перебуває на обліку в лікаря-нарколога, до кримінальної відповідальності раніше не притягувалася або ж відбуває покарання, не пов'язане з позбавленням волі, чи звільнена від відбування покарання з випробуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України. – Офіц. вид. – Київ : Алерта, 2016. – 202 с.
2. Гель А. П. Криміналістичний аспект дослідження особи засудженого до позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Андрій Павлович Гель. – Київ, 2002. – 19 с.
3. Поврезнюк Г. И. Теория и практика криминалистического установления личности : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Поврезнюк Г. И. – М., 2005. – 432 с.
4. Кудрявцев В. Н. Личность преступника / Кудрявцев В. Н., Миньковский Г. М., Сахаров А. Б. – М. : Юрид. лит., 1975. – 178 с.
5. Кушпель Е. В. Проблемы и специфика расследования и предупреждения преступлений против семьи и

несовершеннолетних : автореф. дис. на соискание ученой степени юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е. В. Кушпель. – Волгоград, 1998. – 22 с.

6. Чернышева Е. Р. Криминологическая характеристика современной женской преступности и ее предупреждение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. Р. Чернышева. – Ростов н/Д., 2007. – 27 с.

7. Шевчук Т. А. Особа, яка займається сутенерством та втягненням в заняття проституцією : кримінологічно значущі риси [Електронний ресурс] / Т. А. Шевчук // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1123–1128. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11stakzr.pdf>. – Назва з екрана.

8. Нурмухаметова А. М. Уголовная ответственность за преступления, связанные с проституцией, и их предупреждение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. М. Нурмухаметова. – Н. Новгород, 2012. – 34 с.
